

HENRYK CHOŁAJ

Szkoła Główna Planowania i Statystyki

Warszawa

WYMIANA WIĄZANA PASZ TREŚCIWYCH NA TRZODĘ KONTRAKTOWANĄ W ŚWIETLE BADAŃ ANKIETOWYCH (I)

Analiza funkcjonowania systemu bodźców ekonomicznych w kontraktacji produktów rolnych powinna opierać się nie tylko na uchwałach organów polityki gospodarczej, czy też na literaturze omawiającej te sprawy, ale powinna również sięgnąć po opinie rolników, którzy są bezpośrednim obiektem działania bodźców. Niniejszy artykuł przedstawia niektóre sprawy wymiany wiązanej pasz treściwych w kontraktacji trzody chlewnej w opinii samych chłopów — na podstawie dwu badań typu ankietowego — oraz próbę ekonomicznej interpretacji badanych zjawisk.

Pierwsze badanie z 1961 r. dotyczyło motywów produkcyjnych chłopów oraz opinii i reakcji na bodźce ekonomiczne stosowane w obecnej polityce rolnej¹.

Wyniki tego badania w zakresie źródeł zakupu pasz treściwych przedstawia tabela 1.

Z danych zawartych w tabeli 1 wynika, że dominującym, a nawet niemal wyłącznym rynkiem pasz treściwych jest rynek uspołeczniony, reprezentowany z reguły przez GS. Prawie 97% gospodarstw dokupujących pasze treściwe zaopatruje się w nie w GS. Jest rzeczą charakterystyczną, że ani jedno gospodarstwo z całej zbiorowości badanej nie opiera swego zaopatrzenia w pasze treściwe na wolnym rynku, zaś odsetek takich gospodarstw, które obok GS korzystają jeszcze z zakupu na wolnym rynku, jest na ogół bardzo niski. Znaczenie roli pomocy paszowej udzielanej gospodarstwom chłopskim przez handel socjalistyczny leży jednak nie tylko w aspekcie czysto ilościowym. Istotne są konsekwencje tego stanu rzeczy. Z innej ankiety zamieszczonej w książce cytowanych autorów wynika, że prawie 70% badanych gospodarstw bierze pod uwagę w swojej kalkulacji opłacalność tuczu trzody średnioroczną cenę pasz treściwych, a nie cenę sezonową związaną z zewnętrznym handlem wiejskim, chociaż dokupno pasz odbywa się głównie w okresie przednówka. Decyduje tu jednak zaopatrywanie się w GS, gdzie ceny są stałe. Jeśli zaś dla producenta mają jakieś znaczenie ceny pasz, to są to przede wszystkim ceny płacone na przednówka. Spadek znaczenia cen sezonowych jest rezultatem ekspansji uspołecznionych form obrotu paszami.

¹ M. Pohorille, A. Woś: „Motywy decyzji produkcyjnych chłopów”, wyd. PWE, 1961.

Informacje o zakupie pasz treściwych
(W odsetkach: liczbę gospodarstw ankietowych przyjęto za 100)

Tabela 1

Rejony i grupy obszarowe ha	Gospo- darstwa dokupu- jące passe treści- we	Gospo- darstwa nie do- kupu- jące pasz treści- wych	Gospo- darstwa, dla któ- rych brak da- nych na temat naby- wania pasz treści- wych	Źródła nabycia pasz treściwych (gospodarstwa do- kupujące = 100) ^b		Respondenci — którzy po- dali, że pasze treściwe mogą nabyć		
				GS	maga- zyn GS i wolny rynek	bez trud- ności	z trud- nościa- mi	nie wypo- wiedzieli się
				1	2	3	4	5
Rejon środkowo-zachodni	87	12	1	96	4	27	62	11
do 2	71	23	—	80	20	28	57	14
2—5	82	14	4	100	—	29	57	14
5—10	84	16	—	95	5	23	64	11
10 i więcej	95	4	—	98	2	31	60	9
Rejon środkowo-wschodni	79	19	2	97	3	31	57	12
do 2	100	—	—	100	—	—	100	—
2—5	84	16	—	100	—	39	47	13
5—10	76	22	2	94	6	27	63	11
10 i więcej	76	19	5	100	—	38	48	14
Rejon południowo-wschodni	72	25	3	98	2	50	37	13
do 2	70	30	—	100	—	70	22	7
2—5	76	24	—	97	3	55	25	19
5—10	67	28	6	100	—	22	72	6
Ogółem	81	17	2	97	3	33	55	12
do 2	76	24	—	95	5	48	44	8
2—5	80	18	2	99	1	42	42	16
5—10	78	19	2	95	5	24	65	10
10 i więcej	89	9	1	98	2	33	56	11

^a Źródło: M. Pohorille i A. Woś. Motywy decyzji produkcyjnych chłopów. Na podstawie tabeli XIII, s. 140.

^b Wyłączenie na wolnym rynku nie nabywało pasz ani jedno gospodarstwo.

Jakie są w tej sytuacji, kiedy gros gospodarstw zaopatruje się w pasze treściwe w GS, poglądy respondentów ankiety na zasady rozprowadzenia tych pasz?

Odpowiednich informacji dostarcza tabela 2 opracowana przez M. Pohorille i A. Wosia (lecz nie dołączona do omawianej książki).

Tabela 2

Poglądy na różne systemy zaopatrywania gospodarstw w pasze
(Wyniki ankiety M. Pohorille i A. Wosia z 1961 r.)

Grupy obszarowe ha	Liczba gospo- darstw zbadanych	Zdaniem gospodarza lepszy jest system zaopatrzenia w pasze poprzez		
		kontrakt. wymianę wiązaną	wolną sprzedaż państwową	brak opinii
w odsetkach ankietowanych gospodarstw				
Rejon środkowo-zachodni				
do 2	7	43	—	57
2—5	28	36	32	32
5—10	10	41	44	14
10 i więcej	45	31	40	29
Razem	150	37	39	27
Rejon środkowo-wschodni				
do 2	4	25	75	—
2—5	38	18	50	32
5—10	67	30	53	17
10 i więcej	21	5	47	48
Razem	130	22	52	25
Rejon południowo-wschodni				
do 2	14	43	50	7
2—5	36	19	56	25
5—10	18	17	78	5
10 i więcej	—	—	—	—
Razem	68	24	60	16
Ogółem				
do 2	25	40	40	20
2—5	102	23	47	29
5—10	155	34	52	14
10 i więcej	66	23	43	35
Razem	348	29	48	23
Ogółem 4 rejony	348	29	48	23

W świetle uzyskanych odpowiedzi można wyciągnąć wniosek najogólniejszy, że respondenci wypowiadają się w zdecydowanej większości za wolną, niewiązaną sprzedażą pasz przez GS, a więc bez zobowiązań ze strony odbiorcy pasz na rzecz dostawy w postaci dostawy określonych produktów rolnych.

Ogółem 48% gospodarstw opowiada się za wolną sprzedażą pasz, 23% nie wyraża zdecydowanej opinii w tej sprawie, zaś tylko 29% respondentów jest za stosowaniem wymiany wiązanej. Gospodarzy zwolenników można w tym wypadku przeciwstawić obu poprzednim grupom. Niezależnie od tego mniej niż $\frac{1}{3}$ gospodarstw jest za wiązaną formą sprzedaży, zaś ilość gospodarstw, które są zwolennikami wolnej sprzedaży pasz jest dwukrotnie większa od ilości gospodarstw, które są za kontraktacyjną sprzedażą pasz.

Rozkład odpowiedzi według grup obszarowych gospodarstw jest raczej nieregularny. Zwraca jedynie uwagę fakt, że w każdej grupie odsetek gospodarstw preferujących wolną sprzedaż jest mniej więcej dwukrotnie większy od odsetka gospodarstw preferujących sprzedaż wiązaną — z wyjątkiem jednej grupy, mianowicie gospodarstw do 2 ha, gdzie obie grupy są jednakowo liczne (są to gospodarstwa rolnicze, a nie gospodarstwa chłopów-robotników, bo takie zostały wyeliminowane z ankiety). Ogólnie biorąc ankieta nie wykazuje, aby gospodarstwa większe w silniejszym stopniu opowiadały się za wolną sprzedażą, niż gospodarstwa mniejsze.

Rozkład terytorialny odpowiedzi wykazuje pewne cechy szczególne, mianowicie w rejonie środkowo-zachodnim w grupie gospodarstw do 2 ha nie ma w ogóle gospodarstw opowiadających się za wolną sprzedażą, podczas gdy za wymianą wiązaną aż 43%; wymowę tych liczb osłabia jednak bardzo niski odsetek gospodarstw wykazujących brak opinii w tej sprawie. Natomiast w rejonie środkowo-wschodnim występuje zjawisko odwrotne: w grupie gospodarstw do 2 ha nie ma w ogóle respondentów wykazujących brak opinii, zaś odpowiedzi opowiadających się za wolną sprzedażą jest aż 75%.

Jeśli chodzi o przyczyny warunkujące ukształtowanie się większości opinii ogólnej, przeciwnej stosowaniu wymiany wiązanej, to odnotujemy tu tylko jedno spostrzeżenie. Mianowicie z tabeli 1 wynika, iż w znacznej mierze — choć oczywiście, niedokładnie — występuje zbieżność pomiędzy odpowiedziami respondentów, którzy podali, że pasze treściwe mogą nabyć z trudnościami i odpowiedziami respondentów, zdaniem których lepszy jest system zaopatrzenia w pasze poprzez wolną sprzedaż. Odpowiedź gospodarstw większych wykazuje przy tym, że z mniejszymi relatywnie trudnościami mogą one nabyć pasze treściwe.

Ankieta IER przeprowadzona w lutym 1963 r. obejmowała rolników indywidualnych prowadzących rachunkowość rolną. Celem ankiety było ustalenie, jakie decyzje podejmują rolnicy w związku z trudnościami powstałymi w wyniku spadku urodzajów oraz jak w tych warunkach oceniają pomoc produkcyjną państwa; ich opinie w sprawie dokupna pasz i węgla, w sprawie zamierzeń na najbliższą przyszłość w dziedzinie produkcji zwierzęcej, długookresowego nastawienia produkcyjnego itd.¹.

Pytania ankiety dotyczące wymiany wiązanej można podzielić na cztery zasadnicze grupy:

- 1) stwierdzenie stanu faktycznego co do źródeł zaopatrywania się nabywców w pasze treściwe,

¹ Wyniki niniejszej ankiety zostały przedstawione przez Z. Kozłowskiego, B. Kowalczyka: Zamierzenia produkcyjne gospodarstw chłopskich na przełomie 1962—1963 w świetle ankiety, *Studia i Materiały IER*, Zeszyt 52a, Warszawa 1963.

- 2) kierunki faktycznego rozdysponowania dokupowanych pasz (kolejność priorytetów),
- 3) opinie chłopów na temat celowości wprowadzenia wymiany wiązanej w roku 1962—1963,
- 4) opinie na temat wysokości przydziałów pasz treściwych i węgla w ramach wymiany wiązanej.

Źródła zaopatrywania się gospodarstw ankietowanych w pasze treściwe w 1963 r. przedstawia tabela 3. Wnioski wynikające z danych tej tabeli są zgodne z oczekiwaniami i — ogólnie rzecz biorąc — analogiczne do wyników ankiety M. Pohorille i A. Wosia.

Jeśli wszystkie gospodarstwa objęte badaniem podzieli się na trzy grupy:

a) w ogóle nie dokonujące zakupów od sprzedawców prywatnych, lecz tylko w sieci handlu uspołecznionego,

b) korzystających wyłącznie z zakupów od sprzedawców prywatnych,

c) korzystających równocześnie z obu powyższych źródeł, to liczebność grupy pierwszej jest największa. Gospodarstw, które zaopatrują się **wyłącznie** w magazynach handlu uspołecznionego i nie dokupują od sprzedawców prywatnych jest od 81 (województwa środkowo-wschodnie) do 73% (województwa północno-zachodnie). Tak więc przeważająca ilość gospodarstw ankietowanych przez IER i dokupujących pasze treściwe (a stanowią one 78% wszystkich gospodarstw objętych ankietą) korzysta wyłącznie z pomocy państwowej realizowanej poprzez GS i spółdzielczość mleczarską.

W ramach wolnej (niewiązanej) sprzedaży pasz przez GS zaopatrywało się około $\frac{1}{3}$ gospodarstw dokonujących zakupu pasz w sieci handlu uspołecznionego, zaś z tytułu kontraktacji — co w tym wypadku jest równoznaczne z wymianą wiązaną — otrzymywało pasze $\frac{2}{3}$ gospodarstw. Ponadto, do wiązanego obrotu paszami należy zaliczyć gospodarstwa otrzymujące pasze z tytułu dostaw mleka dla mleczarni ($\frac{1}{3}$ gospodarstw).

Jest rzeczą charakterystyczną, że wszędzie odsetek gospodarstw korzystających z pozakontraktacyjnej, tj. wolnej (niewiązanej) sprzedaży pasz przez GS jest stosunkowo wysoki; liczba gospodarstw dokonujących zakupów w ramach pozakontraktacyjnej sprzedaży pasz przez GS przewyższa liczbę gospodarstw dokonujących zakupów pasz z tytułu kontraktacji, zaś przeważająca liczba gospodarstw korzysta **wyłącznie** z tytułu kontraktacyjnej wymiany wiązanej pasz.

Interesujące światło na pozakontraktacyjną sprzedaż pasz w GS (niewiązaną) rzuca tabela 4. Wykazuje ona, że 86% gospodarstw pesymistycznie ocenia możliwości dokupna pasz poza kontraktacją. Jednakże ujawnia się tu ciekawe zjawisko; jakkolwiek tylko 14% gospodarstw stwierdziło, że istnieją możliwości dokupna pasz poza kontraktacją, to jednak drugie tyle, tj. 30% korzystało z pozakontraktacyjnej sprzedaży pasz w GS. Z odpowiedzi ankietowanych gospodarstw nie wynika, aby gospodarstwa obszarowo większe były bardziej uprzywilejowane przy pozakontraktacyjnej sprzedaży pasz. Wniosek ten należy jednak formułować ostrożnie, gdyż nie ma danych dla podkreślenia reprezentatywności wyników ankiety w tym względzie. Co się tyczy np. oceny możliwości dokupna pasz poza kontraktacją, to w województwach środkowo-zachodnich możliwości te wyraźniej dostrzegają gospodarstwa mniejsze obszarowo,

Tabela 3

Źródła zaopatrzenia gospodarstw w pasze treściwe

Województwa i grupy obszarowe na	Ogólna liczba gospo- darstw zbada- nych	Odsetek gospo- darstw dokupu- jących pasze treści- we	Gospo- darstwa zakupi- jące pasze na ryn- ku pry- watnym	Gospo- darstwa zaopa- trujące się w pasze wyłącz- nie na rynku prywat- nym	Gospo- darstwa dokupu- jące pa- sze wy- łącznie na ryn- ku uspo- leczenio- nym	Gospo- darstwa dokupu- jące pa- sze na rynku uspo- leczenio- nym	Gospodarstwa dokupujące pasze treściwe na rynku uspołecznionym				Gospo- darstwa zaopa- trujące się rów- nocześnie na rynku prywat- nym i uspo- łeczenio- nym	
							w GS					
							z tytu- łu kon- trakta- cji (wy- miany wiąza- nej)	w tym wyłącz- nie z tytułu kon- trakta- cji (wy- miany wiąza- nej)	w ra- mach wolnej sprze- daży poza- kon- traktacyjnej	od spół- dzielni mleczar- skiej		
												40
Storkowo-zachodnie	224	87	19	7	99	81	76	40	43	14	11	
do 4	37	86	25	6	94	75	70	30	50	13	19	
4—7	44	84	13	8	92	86	59	38	35	29	5	
7—10	77	83	19	12	87	81	79	41	43	14	5	
10—13	31	84	15	4	96	85	92	48	48	—	11	
13 i więcej	35	100	20	—	100	80	83	42	40	11	20	
					ogółem gospodarstwa dokupujące = 100							
Północno-zachodnie	209	78	27	11	89	73	66	35	33	24	16	
do 4	32	78	52	24	76	48	68	32	32	10	28	
4—7	26	92	33	6	92	67	77	41	36	9	25	
7—10	66	68	27	11	89	73	60	35	17	30	16	
10—13	48	81	23	10	90	77	66	26	46	34	13	
13 i więcej	37	84	10	3	97	90	63	43	37	23	6	

Srodkowo-wschodnie	218	82	21	6	94	79	66	32	42	17	15
do 4	33	76	44	20	80	56	60	35	40	20	24
4—7	69	85	22	5	95	78	77	29	48	14	17
7—10	60	80	19	—	100	81	69	27	37	21	19
10—13	34	91	6	6	94	94	62	48	34	17	—
13 i więcej	22	68	13	7	93	87	36	29	57	14	7
Poludniowo-wschodnie	239	84	23	5	94	77	69	36	38	19	17
do 4	76	78	30	3	97	69	61	28	40	23	27
4—7	94	88	22	8	92	78	76	39	38	20	13
7—10	42	83	14	3	97	86	68	35	41	15	11
10—13	16	81	23	8	92	77	67	50	33	8	15
13 i więcej	11	100	18	—	100	82	73	36	27	18	18
Ogółem 4 rejony	890	83	22	7	93	78	70	36	39	18	14

podczas gdy w województwach środkowo-wschodnich większe szanse zakupów widzą dla siebie gospodarstwa większe obszarowo, co może świadczyć o ich większych „wpływach” na pracowników GS.

Ankieta IER rzuca również światło na problem **prywatnego rynku wiejskiego** pasz treściwych. Są trzy aspekty tego problemu: 1) rozmiary i nasilenie tych obrotów, 2) skład sprzedawców i nabywców, 3) poziom cen w transakcjach kupna-sprzedaży.

Tabela 4

Pozakontraktacyjny obrót paszami w GS

Grupy obszarowe ha	Procent gospodarstw korzystających z kupna	Procent gospodarstw stwierdzających możliwość dokupna	Liczba zbadanych gospodarstw
Województwa środkowo-zachodnie			
do 4	43	22	37
4—7	27	11	44
7—10	29	16	77
10—13	39	19	31
13 i więcej	40	3	35
Razem	34	14	224
Województwa północno-zachodnie			
do 4	16	22	32
4—7	35	19	26
7—10	9	20	66
10—13	31	17	48
13 i więcej	27	8	37
Razem	21	17	209
Województwa środkowo-wschodnie			
do 4	24	6	33
4—7	39	12	69
7—10	28	15	60
10—13	32	12	34
13 i więcej	36	23	22
Razem	33	13	218
Województwa południowo-wschodnie			
do 4	32	18	76
4—7	31	8	94
7—10	31	7	42
10—13	25	25	16
13 i więcej	27	9	11
Razem	30	12	239
Ogółem 4 rejony	30	14	890

Tabela 5

Dokupno pasz treściwych i zboża na cele paszowe na rynku prywatnym

Grupy obszarowe ha	Liczba gospodarstw zbada- nych	Procent gospodarstw dokupujących kwintali pasz				Procent gospodarstw zamie- rzają- cych dokupo- wać pa- sze pry- watnie
		do 3	3—6	6 i wię- cej	razem	
Województwa środkowo-zachodnie						
do 4	37	13	21	11	46	49
4—7	44	7	2	7	16	27
7—10	77	12	13	10	35	48
10—13	31	16	—	10	26	52
13 i więcej	35	—	3	14	17	29
Razem	224	10	9	10	29	41
Województwa północno-zachodnie						
do 4	32	25	9	9	44	50
4—7	26	15	11	4	31	38
7—10	66	11	71	4	32	44
10—13	48	12	6	15	33	46
13 i więcej	37	8	13	13	35	43
Razem	209	13	12	9	34	44
Województwa środkowo-wschodnie						
do 4	33	24	21	—	45	54
4—7	69	17	9	1	27	48
7—10	60	8	13	3	25	57
10—13	34	6	9	9	23	44
13 i więcej	22	—	14	—	14	36
Razem	218	12	12	3	27	49
Województwa południowo-wschodnie						
do 4	76	14	13	4	32	46
4—7	94	12	12	5	29	42
7—10	42	9	2	2	14	38
10—13	16	—	12	—	12	37
13 i więcej	11	—	18	18	36	45
Razem	239	11	11	5	26	43
Ogółem 4 rejony	890	12	11	7	29	45

Rolę prywatnego rynku pasz treściwych charakteryzują następujące dane: **wyłącznie** na rynku prywatnym zaopatruje się w pasze treściwe od 5 do 11% gospodarstw (tab. 5), zaś **w ogóle** na rynku prywatnym dokonuje zakupów od 15 do 27% gospodarstw (z tego połowa korzysta jednocześnie z pomocy państwa, zakupując paszę w GS i spółdzielczości mleczarskiej).

O roli rynku prywatnego w dziedzinie pasz treściwych i zbóż pastewnych może też — pośrednio — świadczyć stosunkowo duży odsetek — 45%, tj. niemal połowa wszystkich gospodarstw zamierzających dokupować pasze prywatnie.

Generalnie rzecz biorąc, przy wszystkich możliwych zastrzeżeniach i z całą konieczną ostrożnością, można niewątpliwie wysunąć przypuszczenie, że badania M. Pohorille i A. Wosia wskazują na mniejszą rolę rynku prywatnego pasz treściwych¹ i zbóż pastewnych w bardzo dobrym roku rolniczym 1960/61 niż — jak to wynika z ankiety IER — w bardzo ciężkim dla rolnictwa roku 1962—1963, kiedy obroty na rynku prywatnym miały większe znaczenie. Przypuszczenie to wydaje się być logiczne, bowiem w roku takim zmienia się stosunek gospodarstw, które np. zwiększają produkcję trzody, do gospodarstw, które tę produkcję obniżają; waha się silniej niektóre pozycje bilansu zbóż na skutek adaptacyjnych decyzji producentów w zakresie produkcji zwierzęcej itp.

Z omawianej ankiety IER wynika ponadto, że na prywatnym rynku pasz treściwych dokonują się obroty nie tylko bezpośrednio pomiędzy samymi producentami rolnymi, a więc bez pośredników, ale mamy tu również do czynienia z **prywatnymi handlowcami**. O ile w pierwszym wypadku obroty w stosunku do ogólnych obrotów gospodarstwa mają charakter obrotów uzupełniających, obejmują wyłącznie produkty rolnicze wyprodukowane przez samo gospodarstwo rolne i stanowią formę równoważenia bilansów naturalno-towarowych poszczególnych produktów rolnych w gospodarstwach chłopskich, o tyle prywatny rynek wiejski produktów prostego przetwórstwa przemysłowego, jak śruta, otręby czy makuchy, stanowiący arenę działalności prywatnych handlowców, jest niewątpliwie w pewnej mierze handlem spekulacyjnym. Jednak i ta forma rynku wiejskiego — jako pomocnicza i dokonująca się w bardzo wąskich granicach — odgrywa pożyteczną rolę w zakresie równoważenia bilansów pasz treściwych w gospodarstwach chłopskich.

Jakkolwiek idzie tu o ilości odgrywające raczej rolę marginesową (a ściśle biorąc „marginalną”), znaczny ciężar gatunkowy obrotów rynku pasz treściwych znajduje wyraz w tym, że nie państwowe, lecz **wolnorynkowe ceny ziemiaków, zbóż i produktów pochodnych od nich (otręby, śruta) stanowią podstawę kalkulacji opłacalności tuczu świń**. Jest to okoliczność o określonym znaczeniu praktycznym. Fakt ten, stwierdzany nie-

¹ Interesujące światło na prywatny rynek pasz treściwych rzucają „Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 1960—1961” (oraz te same „Wyniki” z lat poprzednich) W-wa 1962. W specjalnych rubrykach „obroty otrębami” i „obroty śrutą” wykazywane są zakupy prywatne (s. 88—91). Udział zakupów prywatnych w obrotach ogółem jest jednak nikły.

jednokrotnie, znalazł ostatnio potwierdzenie w cytowanych badaniach M. Pohorille i A. Woś, którzy dają jego komentarz i ocenę¹.

Orientowanie się producenta w kalkulacjach opłacalności tuczu trzody na ceny wolnorynkowe pasz, nie oznacza bynajmniej, że uspołeczniony rynek pasz nie rzutuje na rynek prywatny. Jednakże sprawą rozstrzygającą jest to, że poziom cen rynku rolnego zależy nie tyle od samej ceny rynku uspołecznionego, co od ilości sprzedawanych przez magazyny GS pasz treściwych w stosunku do potrzeb producentów trzody chlewnej; wolny rynek pasz treściwych istnieje niejako na marginesie rynku uspołecznionego. Mimo niewielkiego rozmiaru obrotów na wolnym rynku pasz, spełniają one ważne funkcje ekonomiczne. Z punktu widzenia bilansu pasz treściwych znaczenie wielkości marginalnych jest niezwykle doniosłe i niektórzy ekonomiści — z dużą dozą słuszności — twierdzą, że spełniają one rolę przysłowiowego jęczyczka u wagi, gdyż często dokupno brakującej części pasz decyduje o możliwości tuczu trzody w ogóle. Musi to oddziaływać na podstawy kalkulacji producentów chłopskich, nawet jeśli gros zapotrzebowania na kupne pasze treściwe zaspokaja aparat handlu uspołecznionego. W rezultacie o kalkulacji opłacalności przez chłopów nie decyduje cena przeciętna zakupów dokonywanych głównie w GS, lecz cena owych marginalnych partii pasz.

Oddziaływanie uspołecznionego rynku pasz treściwych i państwowej polityki cen tych pasz znajduje prawdopodobnie wyraz także i w tym, że zmalała poważnie — jak wynika z wyników badań ankietowych — w kalkulacjach chłopskich rola tzw. cen przednówkowych, choć producenci trzody dokupują pasze na przednówku, a więc wydawałoby się, że jeśli mają dla nich jakieś znaczenie wolnorynkowe ceny pasz, to są to właśnie ceny pasz płacone w tym właśnie okresie. Przyznają to zresztą pośrednio, a nawet tłumacząc częściowo przyczynę tego zjawiska M. Pohorille i A. Woś: „Nie ulega wątpliwości, że na większą stabilność wolnorynkowych cen zbóż pastewnych wpływa program pomocy paszowej państwa, realizowany po cenach sztywnych. Ceny wolnorynkowe ziemniaków bardziej niż ceny zbóż kształtują się pod wpływem rocznych wahań plonów oraz zbiorów”². Jest to zrozumiałe, bo większe wahania plonów rodzą większe napięcie bilansowe (i niedobory przednówkowe) ziemniaków niż zbóż. Na marginesie tego nasuwa się jednak inna uwaga. Otóż, jeśli już w ogóle można mówić o jakiejś sprzeczności (ściślej rzecz biorąc — niejasności wynikającej z braku poznania przyczyn zjawiska) w kalkulacjach opłacalności producentów trzody, to można by dopatrywać się jej właśnie w tym, że z jednej strony, przy kalkulacji kosztów trzody przyjmują oni przeważnie wolno-

¹ „Analiza postępowania producenta kalkulującego opłacalność chowu trzody prowadzi do ujawnienia pewnej sprzeczności w jego postawie. Z jednej strony przeważająca masa hodowców kupuje pasze w magazynach gminnych spółdzielni, z drugiej strony przy kalkulacji opłacalności posługują się oni nie państwowymi cenami pasz, lecz wolnorynkowymi cenami zbóż i ziemniaków. Istnieje zatem jakaś dwuznaczność w postawie producenta wtedy, gdy występuje jako potencjalny sprzedawca zboża i ziemniaków oraz jako sprzedawca trzody chlewnej. Rolnik zdaje sobie oczywiście sprawę, że nie ma realnej alternatywy: sprzedać zboże i ziemniaki po wysokich cenach wolnorynkowych, albo przetwarzać je w gospodarstwie na mięso. Pomimo to opłacalność chowu trzody liczy on z reguły na podstawie cen wolnorynkowych. Postępowanie to opiera się na uproszczonym i błędnym założeniu, że realna jest możliwość zbytu całej nadwyżki pasz po cenach wolnorynkowych”, cit. op., s. 51.

² M. Pohorille, A. Woś, *Motywy* ... s. 53.

rynkowe ceny pasz skarmianych, zaś z drugiej, w kalkulacjach opłacalności większość gospodarstwa uwzględnia średnie roczne ceny pasz¹ i tylko nieznaczna część producentów posługuje się cenami sezonowymi, które stanowią cechę charakterystyczną rynku wolnego. Za wiarygodnością danych ankiety przeważa fakt, że odsetek gospodarstw ankietowanych przez M. Pohorille i A. Wosia, które przyjmowały do kalkulacji sezonowe ceny pasz, jest w rejonie środkowo-zachodnim 3—4-krotnie niższy niż w rejonie środkowo-wschodnim i południowo-wschodnim. Jest to zgodne ze znanym skądinąd faktem mniejszego natężenia obrotów wolnorynkowych w rejonie środkowo-zachodnim².

Czy istotnie można uznać, jak to czynią M. Pohorille i A. Woś, postawę producenta hodującego tuczniaki za dwuznaczną i opartą na błędnym założeniu, że realna jest możliwość zbytu całej nadwyżki pasz po cenach wolnorynkowych? Czy istotnie rolnik nie ma realnej perspektywy: sprzedać zboże po wysokich cenach wolnorynkowych albo przetwarzać je w gospodarstwie na mięso?

Wydaje się, że odpowiedź musi być negatywna, zwłaszcza w świetle sytuacji roku gospodarczego 1962—1963. Stwierdźmy najpierw, że punktem wyjścia argumentacji nie mogą być tu stosunki panujące w całym rolnictwie, gdzie istotnie nie ma realnej alternatywy: sprzedać zboże albo przetwarzać je na mięso i gdzie nierealna jest możliwość zbytu całej nadwyżki pasz po cenach wolnorynkowych. Argumentacja dotycząca postawy indywidualnego producenta chłopskiego musi zamykać się — w tym przypadku — w obrębie jego pojedynczego gospodarstwa. Przy pewnym nasileniu transakcji w zakresie pasz treściwych (i zbóż) czy rozwoju rynku tych właśnie produktów rolnych, każdy z osobna wzięty rolnik jest lub może być równocześnie nabywcą i sprzedawcą pasz treściwych i zboża itp. Ponieważ pasze treściwe mogą być przezeń bez trudności sprzedane na wolnym rynku, cena wolnorynkowa staje się ceną wyrażającą obiektywne możliwości zastosowania (sprzedania) poza gospodarstwem i jest ceną jedynie adekwatną w kalkulacjach opłacalności. Jej obiektywna adekwatność i praktyczne znaczenie występuje bowiem w tej mierze, w jakiej istnieje obiektywna — dla każdego z osobna wziętego producenta — możliwość sprzedaży wolnorynkowej. Cena wolnorynkowa stanowi dla niego kategorię wyboru ekonomicznego. Samo przeciwstawienie tego, co jest słuszne dla poszczególnych producentów rolnych i tego, co jest słuszne dla rolnictwa w ogóle, nie jest chyba właściwe, bowiem sposób kalkulacji poszczególnego gospodarstwa jest jednym obowiązującym sposobem kal-

¹ „Na podstawie ankiety z roku 1961 ustalono, że przeważająca masa gospodarstw (ca 70%) w kalkulacjach opłacalności chowu trzody uwzględnia średnie roczne ceny pasz, a tylko 16% posługuje się cenami sezonowymi. Odpowiedzi te zasługują na baczniejszą uwagę. Dowodzą one, że po wojnie zmalało znaczenie tzw. cen przednówkowych”. Op. cit., s. 49.

² Należy tu jednak zaznaczyć, że interpretacja wyników ankiety jest poważnie utrudniona ze względu na brak niezbędnej precyzji informacji ankietowych. Nie jest jasne, czy przy formułowaniu odpowiedzi gospodarze podając, że przyjmują do kalkulacji opłacalności trzody chlewnej średnie roczne ceny pasz, a nie ceny sezonowe, mieli na myśli ceny zbóż, czy ceny ziemniaków. Interpretacja wyników ankiety w tym względzie jest utrudniona również i dlatego, że o ile teza o przyjmowaniu do kalkulacji opłacalności cen wolnorynkowych została potwierdzona przez wyniki dwu badań, w 1959 i 1961 r., to tezę o małym znaczeniu cen sezonowych sformułowali autorzy na podstawie danych ankiety z jednego roku, tj. 1961.

kulacji dla sektora gospodarki chłopskiej w ogóle. Rozpatrywanie całego „społeczeństwa” prywatnych producentów towarów nie może doprowadzić do wykrycia jakiegoś odrębnego jakościowo typu kalkulacji ekonomicznych. Jest to — jak się wydaje — jedynie możliwe podejście metodologiczne. Problem sprowadza się więc tylko do tego, czy istotnie realna jest możliwość zbytu zboża, pasz treściwych itp. po cenach wolnorynkowych dla poszczególnych, z osobna wziętych gospodarstw, zaś negowanie tej możliwości byłoby całkowicie nieumotywowane w warunkach obecnego deficytu pasz treściwych i dużego popytu na pasze treściwe. Istnienia rynku prywatnego zaś — acz w ograniczonych rozmiarach — dowodzą wyniki licznych badań cytowanych już poprzednio. Najistotniejsze znaczenie ma tu zresztą fakt, że istnieje na wsi prywatny obrót zbożem, a wiadomo, iż aktywność bilansu zbóż (zwłaszcza żyta, a także jęczmienia i owsa, a obecnie nawet pszenicy, która staje się zbożem paszowym) silnie koreluje z bilansem pasz treściwych gospodarstwa rolnego. Są to sprzężone bardzo silnie ze sobą rynki produktów będących — jako pasze — substytutami (zboża spasane są przeważnie w postaci śruty). Dotyczy to nie tylko śruty, ale także otrąb, których rola jest może trudniej dostrzegalna, ponieważ przeważająca ich część powraca bezpośrednio do producenta nie wychodząc na rynek (sprzedawcą otrąb są głównie organizacje handlu uspołecznionego).

Dalszym argumentem w dyskusji nad wpływem cen wolnorynkowych na sposób kalkulacji producentów chłopskich jest nasilenie **równoczesnego** przeprowadzania transakcji handlowych — aktywnych i pasywnych — przez chłopów na rynku zbóż i pasz treściwych. Wynika to z faktu, że gospodarstwa chłopskie są zmuszone¹ kupować pewne produkty rolne, choć zarazem sprzedają na rynku ich nadwyżki towarowe. Zachodzi to wówczas, gdy gospodarstwo posiadające nadwyżki zbóż pastewnych może być zainteresowane w zbyciu ich na rynku, aby w zamian kupić otręby, śrutę, makuch lub inne jeszcze pasze (swoista kontynuacja tego zjawiska stanowi wprowadzona ostatnio zasada wiązanej sprzedaży pasz przemysłowych na zboże). Jaki jest zasięg, częstotliwość zjawiska równoczesnego przeprowadzania aktywnych (sprzedaży pasz na rynku rolnym) i pasywnych (dokupna pasz na rynku uspołecznionym) transakcji wymiennych?

Z natury rzeczy nie wchodzi tu w zakres rozważań gospodarstwa zaopatrujące się **wyłącznie** na rynku prywatnym, gdzie problem cen przyjmowanych do kalkulacji trzody jest jednoznacznie zdeterminowany. Natomiast wchodzi w grę — nawet jeśli same nie sprzedają pasz treściwych — gospodarstwa zaopatrujące się równocześnie w pasze treściwe zarówno na rynku uspołecznionym (po cenach państwowych), jak i na rynku prywatnym po cenach wyższych. Gospodarstwo takie namacalnie stwierdza korzyści — określone wyraźnie ilościowo — wynikające dlań z zakupu samych tylko treściwych pasz w magazynach tandlu uspołecznionego. Jak wynika z tabeli 3, gospodarstw takich jest 14%, a więc więcej niż co piąte gospodarstwo zbadane znajduje się w takiej sytuacji. Niestety, ankieta nie zawiera pytania dotyczącego ilości pasz treściwych sprzedawanych na rynku prywatnym przez gospodarstwa objęte ankietą.

¹ Por. Nowicki: Bilans ziemiopłodów w gospodarstwach włościańskich, Warszawa 1934.

Tabela 6
Aktywne i pasywne transakcje walnorynkowe gospodarstw zakupujących pasze treściwe w handlu uspołecznionym
 (Gospodarstwa zaopatrujące się w pasze treściwe na wolnym rynku = 100)

	Gospodarstwa sprzedające zboże w roku 1962	Gospodarstwa zamierzające sprzedać zboże przed zniżkami	Gospodarstwa dokupujące zboże w roku poprzednim	Gospodarstwa zamierzające dokupować zboże w roku bieżącym	Gospodarstwa zaoptimujące się w pasze treściwe na rynku walmym	Gospodarstwa dokupujące pasze walmie oraz zboże przeznaczone na pasze	Gospodarstwa zamierzające dokupować pasze walmie
Województwa i grupy obszarowe							
Środkowo-zachodnie	54	27	45	45	12	32	40
do 4	33	17	67	60	20	47	40
4—7	53	23	32	38	6	18	32
7—10	57	32	48	55	9	45	50
10—13	56	24	36	28	12	28	48
13 i więcej	66	31	43	37	17	17	29
Północno-zachodnie	35	14	51	47	18	37	46
do 4	10	16	68	58	32	47	53
4—7	23	14	50	36	27	32	41
7—10	40	15	52	42	20	35	50
10—13	43	11	46	54	14	34	46
13 i więcej	43	13	47	47	7	40	40

Srodkowo-wschodnie	29	14	58	68	16	31	51
do 4	25	15	55	75	30	50	65
4—7	25	7	68	70	20	30	52
7—10	31	8	52	71	17	35	54
10—13	38	28	48	59	—	21	41
13 i więcej	29	29	64	71	7	14	43
Południowo-wschodnie	44	27	44	53	18	30	45
do 4	35	14	44	46	14	39	49
4—7	45	25	43	53	12	30	43
7—10	44	41	50	65	12	18	38
10—13	75	42	33	50	71	17	50
13 i więcej	54	45	45	64	9	36	54
Ogółem 4 rejony	41	21	49	54	16	32	46

Ankieta zawiera natomiast dane dotyczące wolnorynkowej sprzedaży zboża, co ma jeszcze istotniejsze znaczenie dla wyboru cen kalkulacyjnych przy tuczu trzody z uwagi na ścisły związek rynku pasz treściwych z wolnorynkowymi obrotami zbóż.

Jak wynika z danych zestawionych w tabeli 6, znaczna część (41%) wszystkich kategorii gospodarstw zaopatrujących się w pasze treściwe w handlu uspołecznionym dokonywała wolnorynkowej sprzedaży zboża, jak również zamierza w tym samym trybie sprzedawać zboże przed żniwami (21%). Jest rzeczą zupełnie zrozumiałą, że na ogół sprzedaży zboża częściej dokonują gospodarstwa większe obszarowo, zaś dokupno zboża i pasz treściwych wykazuje większe nasilenie w gospodarstwach obszarowo mniejszych, ale prawidłowości te nie eliminują zjawiska **równoczesności transakcji aktywnych i pasywnych w jednych i tych samych gospodarstwach**.

Ogólnie należy stwierdzić, że — zgodnie z oczekiwaniem — uczestnictwo gospodarstw badanych w wolnorynkowych obrotach zbóż jest zjawiskiem masowym. W szczególności warto podkreślić, że 14% ogółu gospodarstw dokupuje pasze treściwe na rynku prywatnym, zaś 32% gospodarstw dokonuje zakupów pasz treściwych w postaci otrąb, śruty itd., a także w postaci zboża przeznaczonego na pasze treściwe (po dokonaniu przemiału).

Fakt, że producenci orientują się w kalkulacjach opłacalności tuczu trzody na poziom cen wolnorynkowych, wynika zresztą nie tylko stąd, że szybszy wzrost produkcji zwierzęcej niż roślinnej stwarza potencjalny rynek wiejski na pasze i korzystne warunki spieniężenia pasz na rynku lokalnym (z reguły loco gospodarstwo sprzedawcy), ale i stąd, że pasze zakupowane w handlu uspołecznionym stanowią jeszcze niewielki odsetek **w całej puli paszowej gospodarstw chłopskich**. Tak więc **fakt przyjmowania przez chłopów do kalkulacji opłacalności tuczu trzody chlewnej wolnorynkowych cen pasz stanowi wyraz nie pewnej sprzeczności w ich postawie, lecz dowodzi konsekwentnej racjonalności ekonomicznej i tego, że prawidłowo apercypują one impulsy rynkowe**.

Faktu tego nie należy uznawać za zjawisko szkodliwe. Jego konsekwencją jest wzmożenie siły bodźcowej regulamentowanych przydziałów pasz — deficytowego obecnie środka produkcji dla rolnictwa. Reglamentowane zaopatrzenie w pasze treściwe, będące formą wymiany wiązanej i stanowiące samo przez się nie cenowy, lecz atrakcyjny bodziec ekonomiczny, zostaje sprzężony z innym bodźcem materialnego zainteresowania producenta chłopskiego, a mianowicie z niewymagającej finansowania przez państwo korzyści ekonomicznej inkasowanej i uwzględnianej w kalkulacjach przez kontraktującego chłopa, jaka wytwarza się na skutek różnicy pomiędzy państwową ceną sprzedaży pasz a cenami tych pasz kształtującymi się na wolnym rynku. O możliwości mniej lub bardziej ewidentnego ujęcia siły działania decyduje tu istnienie — równoległe do uspołecznionego rynku reglamentowanego — wolnego rynku pasz treściwych z ukształtowaną ceną, a więc istnienie podwójnego rynku (reglamentowanego i wolnego) z systemem dwu cen pasz treściwych.

Poza tym owa podwójna korzyść otrzymana z tytułu wymiany pasz treściwych przez chłopów kontraktujących tuczniaki stanowi czynnik podwyższający poziom ceny finalnej tuczniaków, co zwiększa siłę konkuren-

cyjną produkcji trzody chlewnej względem innych kierunków produkcji w rolnictwie, a zwłaszcza względem wzrostu cen zbóż, co z kolei zmniejsza ekonomiczną efektywność spasanias pasz treściwych i zwiększa koszty tuczu trzody odpowiednio do rozmiarów deficytu pasz treściwych i do rozpiętości pomiędzy ceną w obrotach reglamentowanych i na rynku wolnym.

ГЕНРИХ ХОЛАЙ
Центральная Академия
Планирования и Статистики
В а р ш а в а

**СНАБЖЕНИЕ КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВ КОНЦЕНТРИРОВАННЫМИ
КОРМАМИ В ОБМЕН ЗА СВИНЕЙ, СДАВАЕМЫХ ИМИ
ПО КОНТРАКТАЦИОННЫМ ДОГОВОРАМ — В СВЕТЕ АНКЕТНЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ (ЧАСТЬ I)**

Содержание

Статья содержит обсуждение некоторых результатов анкетных исследований проведенных в крестьянских хозяйствах по вопросу оценки системы государственных поставок концентратов в обмен за свиней, поставляемых на заготовительные пункты за счет контрактации. Анкетные исследования проводились в 1961 и 1963 годах.

Преобладающая часть спрашиваемых хозяйств пользуется исключительно или главным образом кормовой помощью государства. Однако частный рынок концентрированных кормов играет еще известную экономическую роль. Это находит выражение в том, что крестьянские хозяйства оценивая рентабельность откорма свиней учитывают цены картофеля, зерновых и производных от них продуктов (отрубы, дробленое зерно) на неорганизованном рынке, а не цены установленные государством.

HENRYK CHOŁAJ
Main College of Planning and Statistics
W a r s a w

**CONTRACTED EXCHANGE OF CONCENTRATES AGAINST SLAUGHTER
PIGS — IN THE LIGHT OF PUBLIC ENQUIRES (PART I)**

S u m m a r y

The article presents the analysis of some issues of enquires done among farms into the interchange: concentrated feedstuffs against pigs. The poll took place in 1961 and 1963.

The majority of the investigated farms avails itself of the state assistance in feed supplies. However, the private market still some economic role. This comes to appearance in the phenomenon that just free-market prices and not the state ones for potatoes, grains and derived products (bran, meal) constitute the basis to calculate the profitability of hog fattening.

